

Terços amunt! Músiques per a gralla a l'entorn del fet casteller

Edició a cura de
Xavier Bayer i Iris Gayete

Recopilació de
“Ganxets, grallers del Baix Camp”, “Bufalodre, grallers de Valls”,
“La Canya d’or” i “Els Vernets”

Textos de
Xavier Bayer, Josep Crivillé i Ramon Vilar

COL·LECCIÓ:
Calaix de solfa
⑨

 Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Barcelona, 2004

Terços amunt! Músiques per a gralla a l'entorn del fet casteller

Edició a cura de Xavier Bayer i Iris Gayete

Recopilació de “Ganxets, grallers del Baix Camp”, “Bufalodre, grallers de Valls”, “La Canya d’or” i “Els Vernets”.

Col·lecció *Calaix de solfa* núm. 9

Textos de Xavier Bayer, Josep Crivillé i Ramon Vilar

Coordinació de la col·lecció: Josep Albà

Consell editorial de la col·lecció *Calaix de solfa*:

Josep Albà, Xavier Bayer, Marcel Casellas, Josep Crivillé, Joan Cuscó, Blai Fontanals, Xavier Orriols i Ramon Vilar.

Agraïments: Coordinadora de Colles Castelleres de Catalunya, Ajuntament de Valls, IMAC de Reus, Aula de Sons i David Morlà.

Coedició de: DINSIC Publicacions Musicals, S.L.
i el Departament de Cultura
de la Generalitat de Catalunya.

Primera edició: novembre de 2004

Disseny portada: Hermeni Mampel

Foto portada: Torre de sis a l’Arboç, acompanyada per grallers llargues.

Fotos interior: Col·lecció Xavier Bayer

Maquetació: DINSIC GRÀFIC

© dels textos: Xavier Bayer, Josep Crivillé i Ramon Vilar

© de la recopilació: “Ganxets, grallers del Baix Camp”, “Bufalodre, grallers de Valls”, “La Canya d’or” i “Els Vernets”

© dels arranjaments: Jaume Aguza, Joan Moliner, Daniel Carbonell, Miquel Benito, Esteve Molero,
Els Gonsers, Albert Carbonell, Joan Baptista Llauredó, Lluís Giménez, David Miret,
Els Vernets, Josep Maria Mayol, Paton Felices i Marià Josep Carbonell

© d’aquesta edició: DINSIC Publicacions Musicals, S.L.
Santa Anna, 10, E 3 - 08002 Barcelona
i
Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Imprès a: Cálamo Producciones Editoriales

Via Augusta, 2 bis, 5a planta, 08006-Barcelona

Dipòsit Legal: B-51.914-2004

ISMN: M-69210-117-8

ISBN: 84-950-5596-1 (DINSIC, Publicacions Musicals, S.L.)

ISBN: 84-393-6637-X (Generalitat de Catalunya)

La reproducció total o parcial d’aquesta obra per qualsevol procediment, compresa la re-prografia i el tractament informàtic, així com la distribució d’exemplars mitjançant lloguer o préstec, resten rigorosament prohibides sense l’autorització expressa dels coeditors o entitat delegada, i estaran sotmeses a les sancions establertes per la llei.

DISTRIBUEIX: DINSIC Distribucions Musicals, S.L.
Santa Anna, 10, E 3a - 08002 Barcelona
Tel. 933180605 - Fax 934120501
e-mail: dinsic@dinsic.com
<http://www.dinsic.es>
<http://www.dinsic.com>

Índex

Presentació	3
La festa, els castells i la música de gralla (Xavier Bayer).....	5
Comentari musical (Josep Crivillé i Ramon Vilar)	14

Terços amunt!

Músiques per a gralla a l'entorn del fet casteller

– Ball del Camp de Tarragona.....	22
– Ball de valencians de Bellmunt del Priorat.....	26
– Ball de valencians de Vilanova.....	29
– La moixiganga d'Igualada.....	35
– La moixiganga de Lleida.....	39
– Matinades.....	47
– Toc d'ofertori (dels Gonsers)	50
– Toc d'ofertori (dels Astons)	52
– Toc d'ofertori (dels Triquelis).....	54
– L'adoració	56
– Entrada a la plaça.....	59
– Les torres.....	62
– Toc de castell	64
– Toc de castell amb pilar al balcó	68
– Toc de vermut.....	72
– Tomb de processó	74
– Toc de retreta.....	76

Presentació

Poques vegades la vida ens presenta situacions de tan fàcil resolució com quan se'm va oferir l'oportunitat de prologar aquest llibre. Era evident, no vaig tenir cap mena de dubte, la meua resposta havia de ser sí. Un sí rotund i convincent no només per la meritòria iniciativa dels seus autors, sinó també per un desig personal.

Moltes vegades he fet esment de l'autèntica passió que des de fa més de vint anys han significat els castells per a mi i que em va portar a formar part del nucli fundador de la Colla Xiquets de Reus, de la qual vaig ser president i cap de colla. Una passió assentada en dos grans pilars: l'associacionisme i la cultura tradicional.

Sempre he cregut fermament en la vida associativa com una font de formació personal, aportadora de tots aquells valors que ens enriqueixen com a persones, però també com la força dinamitzadora, la sòlida pinça que amb l'acció col·lectiva permet aixecar i impulsar el país superant tots els reptes que l'avui i el demà ens preparen.

Així mateix, els castells i la seva música, com moltes d'altres manifestacions que formen part del nostre corpus tradicional, sovint són menysvalorats i definits, amb un to despectiu, com a folklòrics. Anem ben errats si volem que el país avanci i, tanmateix, donem l'esquena a les nostres tradicions. Els castells i la música de les gralles també són cultura, cultura en majúscules, i col·laborant en el seu manteniment i difusió estem reforçant la identitat cultural i de país.

Tot i això, les tradicions no han de ser venerades com si fossin valuoses peces de museu, han de ser vives i dinàmiques, com ho és la realitat. El món canvia, evoluciona, i les nostres tradicions no es poden quedar enrere. Un exemple força il·lustrador: si els balls de valencians i les moixigangues no haguessin evolucionat amb el temps, probablement avui no podríem parlar de castells. El món dels castells ha evolucionat molt i aquesta evolució continuarà, i les tonades que l'acompanyen també formen part d'aquesta evolució.

Aquest és l'objectiu del recull que teniu entre les mans. No és un llibre de museu. Terços amunt! és una recopilació d'algunes de les peces musicals que han envoltat l'actuació castellerà al llarg de la seva història amb la finalitat de lliurar una eina útil a les gralleres i grallers d'avui.

Els seus autors no es queden tan sols en la recerca o la reivindicació de la tonada original, primigènia, autèntica, de la gralla, sinó que ens proporcionen una extensa mostra representativa de la varietat històrica i geogràfica que ofereix aquest instrument en el marc casteller.

Després de la gravació, ja fa més d'un any, del disc Terços amunt!, ara se'ns ofereix aquest llibre sota el mateix títol. Una bona iniciativa, original i fresca com el Toc de matinades, i vibrant i emotiva com el Toc d'entrada a la plaça, que ens acostarà una mica més a la riquesa musical de la gralla.

Ernest Benach i Pascual
President del Parlament de Catalunya

La festa, els castells i la música de gralles

per Xavier Bayer

0 - Introducció

“Terços amunt!” és el crit que sovint fa el cap de colla per indicar als castellers que comencin a pujar. És el moment d’iniciar la construcció. Amb aquestes paraules tan breus i contundents tothom queda alertat. A l’instant sonen les gralles i es dona per vàlid l’intent. Així, doncs, “terços amunt!” és el punt d’inici d’una música que ha d’anar marcant els passos i els diferents moments del castell.

“Terços amunt!” és un crit de coratge, de concentració, que vol donar ànims i esperonar tothom a aconseguir una fita col·lectiva. Per tots nosaltres ara també és un recull de tonades que giren a l’entorn de les festes castelleres. Hem volgut aprofitar aquestes paraules de l’argot casteller, just les que solen donar l’entrada als grallers, com a títol del treball que teniu a les mans.

Per a les persones poc enteses en l’art de bastir castells potser els serà molt útil algun aclariment més: els terços són els castellers que van al tercer pis. Diríem que un castell es comença a muntar per la base, allà s’hi col·loquen els anomenats baixos. Solen ser persones rabassudes, fortes i sobretot amb capacitat d’esforç i de sofriment. Al seu entorn hi va molta altra gent que els ajuda i que conformen el que hom coneix com la pinya. Al damunt dels baixos s’hi col·loquen els segons, i a sobre dels segons hi pugen els terços. Després vénen els quarts, quintos... fins arribar al pom de dalt que és coronat per l’enxaneta. En castells com el tres de set o el quatre de set quan comencen a pujar els terços és quan s’inicia l’execució musical del toc de castell. En el moment que el cap de colla crida “terços amunt!” el so potent de la gralla i el timbal envaeixen l’espai acústic i alerten que el castell ja ha començat.

Cadascuna de les parts del *Toc del castell* va marcant en quin estat es troba la construcció. És una música descriptiva. Els castellers que han quedat a la base no poden veure com es col·loquen les parts altes, de fet no veuen res de res. Aleshores, a banda de notar a la seva pell les vibracions i el pes de la construcció, tenen el referent de la música, que els va explicant pas per pas com evoluciona el castell.

La celebració d’una diada castellera

tradicionalment ha anat envoltada de tota una colla de cerimonials. Alguns d’aquests actes s’han deixat de fer, d’altres encara es mantenen. Tenim la sort que moltes de les músiques que s’empraven en aquestes celebracions rituals han estat recollides en documents escrits o fins i tot sonors. En uns pocs casos la transmissió oral ha permès que arribessin als nostres dies les restes que encara perduraven de tota aquella riquesa cultural tan arrelada a casa nostra.

Aquest treball, emmarcat a l’entorn dels castellers, des dels seus inicis es va proposar un seguit d’objectius i uns passos a seguir, que podríem resumir de la següent manera: de primer, fer un recull exhaustiu de materials antics, per tal de recuperar de l’oblit les músiques que s’han anat perdent per causes diverses. Recollir els tocs que per tradició oral han arribat a principis del segle XXI. Contrastar tot el material, analitzar-lo, completar-lo, fer-ne una tria representativa i deixar-la a punt a fi que pugui ser utilitzada per les formacions de grallers. I finalment editar el material en forma de disc i de llibre per tal que arribi a tothom que hi estigui interessat amb la finalitat que es faci servir. I per tant diríem que la fita final que es vol assolir seria la millora qualitativa de les interpretacions que se senten a les places i carrers durant les diades castelleres.

La història més recent de les colles castelleres està àmpliament documentada. Com més anys reculem més difícil es fa trobar informació prou extensa i àmplia. Pel que fa a l’acompanyament musical en podríem dir tres quarts del mateix. Tenim la sort que a finals del segle XIX i durant les primeres dècades del segle XX hi va haver alguns folkloristes, músics o estudiosos que van anotar algunes tonades en paper pautat. Unes quantes fins i tot es van arribar a publicar. Ens cal dir que es van transcriure força materials de valuósíssim interès, però cal afegir que se’n van perdre molts més. Una bona part dels temes musicals transcrits sols van recollir la línia melòdica i per tant es van perdre els acompanyaments harmònics. Pel que fa a documents sonors la cosa és molt més decebedora. Els primers enregistraments ja foren fets en una època de plena decadència del món casteller i del món de la gralla. Cap a l’any 1931

Comentari musical

per Josep Crivillé i Ramon Vilar

El gran mèrit d'una publicació d'aquestes característiques, com de la seva corresponent edició discogràfica, és el de fer-nos percebre un àmbit festiu important a través de les característiques musicals d'una diada castellerà. Però a la vegada ens fa evident la gran riquesa de tonades que hem perdut o que s'han quedat pel camí. A través de la lectura d'aquestes partitures i de la seva audició a partir del CD que s'ha editat amb el mateix títol hom es pot imaginar, ni que sigui aproximadament, com havia de ser l'entorn festiu de les zones de Catalunya més historicament castelleres. És inevitable la pregunta: de totes les melodies i balls que es presenten aquí en qualitat de mostra, quantes havien deixat de ser interpretades? Mercès a l'esforç d'una esmerada i tossuda recuperació moltes d'aquestes melodies tornen a estar actualment en actiu, però si observem un passat no massa llunyà només es conservaven alguns dels tocs vinculats als Castells com *Matinades*, *Entrada a la plaça*, *Toc de castell*, *Toc de castell amb pilar al balcó*, *Toc de vermut*...

La cultura, segons com, és fràgil i sotmesa als processos de transformació, i les modes, a voltes tan frívols, imposen les seves lleis exclusivistes i fan que pràctiques que, potser momentàniament, s'han deixat de fer es perdin de manera definitiva. D'aquí que treballs de recerca i de documentació com el present siguin importantíssims per a entendre i contextualitzar el comportament i certs fonaments on es recolzava (o es recolza) una pràctica musical determinada. En aquest sentit creiem que el tractament d'aquestes melodies, des del punt de vista musicològic i interpretatiu, ha de ser com el que es té envers la música antiga, amb tot el respecte i coneixement de causa.

Per una altra banda, la presència de *Balls de valencians* i de *Moixigangues* en aquest recull com a predecessors dels *Castells* ens ofereix la possibilitat de comprovar la influència d'aquestes músiques entre elles i fins i tot una certa interdependència, però no ens solucionen del tot la qüestió de l'origen dels *Castells*. Aquí només disposem de documents musicals i a partir d'ells ens podem preguntar si testifiquen una pràctica real continuada o més aviat són la versió que un grup de grallers havien anotat o interpretat ocasionalment. També ens podem

preguntar: què és primer, el *Toc de castell* o els *Balls de valencians* i *Moixigangues*? Només a partir dels documents musicals no podem afirmar, per exemple, la hipòtesi que una part del *Ball de Valencians* hagi romàs –la dels *Castells*– i l'altra hagi desaparegut. És una qüestió complexa que demana més recerca i aprofundiment de més dades històriques i estadístiques i un millor coneixement d'altres àmbits geogràfics on és tradicional fer un tipus semblant de construccions humanes.

1.- Les músiques dels castellers i la seva funció descriptiva-narrativa

Una aproximació al *Toc de castell* ens fa evident el seu aspecte descriptiu que, com veurem més endavant, en participa tot el conjunt de melodies d'una diada castellerà. Formalment considerat el *Toc de castell* consta de dues parts emmarcades per tres motius: inici, aleta i sortida, el conjunt i cada una de les quals descriuen o narren l'itinerari del castell. En aquest cas, el so, com ja s'ha dit, és la guia per a que els qui aguanten el Castell sàpiguen com es va desenvolupant la seva construcció:

Inici. Consisteix en un toc d'atenció.

Part 1. Consta de 24 compassos i és la melodia que acompanya el fet de carregar el castell. Melòdicament, aquesta Part 1, combina un ampli tema A amb diferents motius que s'intercal·len durant el seu desenvolupament melòdic, com poden ser:

Per una altra banda, és propi d'aquest toc, comú al *Toc de pilar al balcó*, el que les dues primeres veus facin un moviment de 3es i 4es paral·leles al llarg de tota la melodia. Com també una altra gran característica és la rítmica: una combinació de compassos binaris i ternaris que, juntament amb un

Ball de valencians de Vilanova

Tradicional
Arranjament: Maria Josep Carbonell
Adaptació: Miquel Benito

♩ = 120 ³

6

12 ³

La moixiganga de Lleida

Tradicional
Arranjament: Esteve Molero

PRESENTACIÓ D'ARCS ♩ = 96

First system of the musical score. It consists of four staves. The top staff is in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. It begins with a *mf* dynamic marking. The second and third staves are in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. The second staff begins with a *mp* dynamic marking. The fourth staff is in bass clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. The music features a mix of eighth and quarter notes, with some measures containing rests.

Second system of the musical score, starting at measure 6. It consists of four staves. The top staff is in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. The second and third staves are in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. The second staff begins with a *p* dynamic marking. The fourth staff is in bass clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. The music continues with eighth and quarter notes, and some measures contain rests.

Third system of the musical score, starting at measure 12. It consists of four staves. The top staff is in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. The second and third staves are in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. The fourth staff is in bass clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. The music continues with eighth and quarter notes, and some measures contain rests. The system ends with a double bar line.

Les torres

Tradicional
Arranjament: Josep Maria Mayol i Puentes

♩ = 85

5

10

Fotocopiar els llibres és il·legal.

Toc de castell amb pilar al balcó

Tradicional
Arranjament: Paton Felices

The musical score is arranged in three systems, each with four staves. The first three staves of each system are for a piano, and the fourth staff is for a percussion instrument (likely a castanet or similar). The key signature is one sharp (F#), and the time signature is 2/4. The score includes various musical notations such as treble and bass clefs, notes, rests, and dynamic markings. The percussion part is indicated by a square symbol at the beginning of each system. The score is divided into measures by vertical bar lines, and some measures contain repeat signs (double slashes). The first system ends with a double bar line. The second system starts with a measure number '6' and ends with a double bar line. The third system starts with a measure number '10' and ends with a double bar line. The percussion part in the third system includes a series of repeat signs (double slashes) in the final measures.

Fotocopiar els llibres és il·legal.